

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова **ВАСЮТІНОЇ Тетяни Миколаївни** про дисертацію **ДЕМЧЕНКА Віталія Миколайовича «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів»**, представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність дисертаційного дослідження Демченка Віталія Миколайовича доцільно розглядати передусім у контексті сучасної початкової освіти, яка в умовах Нової української школи дедалі більше орієнтується на інтегроване навчання, формування ключових компетентностей, розвиток громадянської відповідальності, ціннісного ставлення до української мови, культури, історичної пам'яті, родини, громади й держави. Будучи першою ланкою системної освіти дитини, початкова школа водночас стає фундаментальним простором первинного досвіду громадянськості, культурної належності, співдії, емоційного прийняття українських символів, традицій і локальної історії.

Особливої ваги дослідження набуває в умовах воєнного стану, коли молодші школярі часто мають різний життєвий досвід, зокрема проживання в безпечніших і прифронтових регіонах, переміщення, втрати, тривожність, зміну школи або освітнього середовища. У таких умовах формування національної ідентичності не може зводитися до декларативного патріотичного змісту. Він має відповідати віковим особливостям та потребувати делікатної, психологічно безпечної педагогічної роботи, у якій національні смисли засвоюються через близькі дитині образи родини, рідного краю, мови, пісні, казки, гри, карти, символу, мистецького образу, спільної справи й особистісно значущої події.

Суттєвим аргументом на користь актуальності роботи є те, що майбутній учитель початкової школи має бути готовий органічно поєднувати виховні заходи та щоденну освітню практику через цілеспрямоване включення змісту, орієнтованого на формування національної ідентичності. Мовно-літературна, громадянська та історична, мистецька, природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі створюють різноманітні можливості для формування в молодших школярів уявлень про Україну та її культурну спадщину, відповідальну поведінку в громаді, зв'язок людини з природою рідного краю, особисту й колективну безпеку.

У дисертації слушно показано, що підготовка майбутнього вчителя до такої діяльності має реалізовуватися як цілісний системний процес. Вона повинна охоплювати ціннісне прийняття педагогом національно-громадянських і європейських орієнтирів, методичне володіння засобами формування національної ідентичності, вміння проектувати інтегровані уроки, виховні події, освітні ситуації, квести, мікроуроки, творчі майстерні й рефлексивні завдання. Саме це визначає актуальність теми дисертації, її наукову новизну та практичну значущість для підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Дисертація виконана в межах наукового напрямку Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (ДР № 0119U103663) та «Психолого-педагогічні засади професійно-особистісного розвитку фахівців в умовах трансформації суспільства» (ДР № 0125U003711), що засвідчує її зв'язок із проблематикою професійного становлення майбутнього педагога, формування його готовності до ціннісно орієнтованої, методично виваженої та соціально значущої педагогічної діяльності.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Найбільш суттєвим науковим результатом дисертації є обґрунтування підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів як спеціально організованого педагогічного процесу, що поєднує аксіологічний, методичний, інтеграційний, практико-орієнтований і рефлексивний виміри.

Здобувачем уточнено сутність поняття «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів». Ця готовність подається як інтегративна професійно-особистісна якість, що не зводиться лише до знань про національну ідентичність або вмінь провести виховний захід. Вона передбачає ціннісну переконаність педагога, розуміння вікових особливостей молодших школярів, методичну здатність добирати засоби, проєктувати освітню взаємодію і рефлексивно оцінювати її результативність.

Важливим результатом є трикомпонентна структура готовності, яка охоплює мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний і діяльнісно-рефлексивний компоненти. Такий підхід дає змогу побачити майбутнього вчителя як суб'єкта ціннісної дії, методичного вибору та професійного самоаналізу, що особливо важливо для початкової школи, де виховний вплив часто реалізується через атмосферу уроку, добір тексту, запитання вчителя, спільну діяльність, емоційний тон взаємодії.

Суттєвим здобутком є визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності. Мотиваційно-ціннісний критерій дозволяє оцінити внутрішнє прийняття майбутнім педагогом виховної місії. Змістово-інструментальний критерій фіксує рівень знань і методичного володіння засобами. Операційно-оцінювальний критерій відображає здатність діяти в педагогічних ситуаціях, аналізувати власні рішення, коригувати педагогічний вплив і співвідносити його з очікуваним виховним результатом.

Окремої уваги заслуговує авторська класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів. Її практична значущість полягає в тому, що майбутній учитель отримує не загальну вказівку «виховувати патріотизм», а впорядковану систему інструментів: семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби. У межах початкової освіти така класифікація є особливо цінною, оскільки дає змогу добирати засоби з урахуванням віку дітей, освітньої галузі, емоційної доступності змісту та педагогічної мети.

Науково вагомим результатом є також обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів. Аксіологізація та смислова персоналізація підготовки забезпечують ціннісне підґрунтя професійної позиції майбутнього

педагога. Міждисциплінарна інтеграція змісту й методик формування національної ідентичності дозволяє уникнути розпорошеності цього змісту між окремими дисциплінами. Практико-орієнтоване моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності забезпечує перехід від теоретичного знання до педагогічної дії.

Вагомим результатом дисертації є структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи. Її цінність полягає в тому, що вона відображає логіку професійного становлення майбутнього педагога, починаючи з усвідомлення соціального замовлення та ціннісного прийняття виховної місії до методичного опанування засобів, практичного моделювання педагогічних дій і діагностики сформованості готовності.

Нові факти, одержані здобувачем. У дисертації вперше обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, які безпосередньо пов'язані з логікою Нової української школи. Їхня новизна полягає в поєднанні ціннісного, міждисциплінарного та практико-орієнтованого підходів до професійної підготовки майбутнього педагога.

Автором розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, що містить методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностико-результативний блоки і забезпечує цілісний перехід від аксіологічного сприйняття національної ідентичності до методичної грамотності та практичної спроможності реалізовувати відповідні виховні завдання в початковій школі.

Підготовку майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів витлумачено як цілісний освітній процес, що інтегрує ціннісні, змістові та діяльнісно-рефлексивні виміри й забезпечує формування відповідної готовності, під якою розуміється інтегративна, багатокomпонентна та динамічна професійно-особистісна якість, що поєднує мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний і діяльнісно-рефлексивний компоненти та забезпечує здатність цілеспрямовано, методично обґрунтовано й етично відповідально здійснювати виховання національної ідентичності учнів початкової школи.

Новим акцентом є трактування підготовки майбутнього вчителя як процесу, що має сформувати здатність виявляти потенціал різних освітніх галузей, дитячої літератури, мистецтва, фольклору, локальної історії, картографічного матеріалу, гри, рухової активності, родинної пам'яті та культурного досвіду громади для цілеспрямованого виховання національної ідентичності молодших школярів.

Важливим новим результатом є авторське уточнення номенклатури функцій учителя початкової школи щодо формування національної ідентичності молодших школярів. Виокремлення ідентифікаційної та культуротворчої функцій дозволяє розширити традиційне бачення професійної діяльності вчителя початкової школи й показати, що педагог виступає не лише організатором навчання, а й посередником між культурною пам'яттю, громадянськими смислами та особистісним досвідом дитини.

Новизну становить і класифікація педагогічних засобів, яка дає змогу перевести проблему формування національної ідентичності з рівня загальних виховних декларацій на рівень методично керованого добору засобів. Така класифікація особливо цінна для початкової школи, де надмірно абстрактні поняття мають бути представлені через доступні дитині образи, дії, тексти, ігри, мистецькі враження, спільні події та символи.

Подальшого розвитку набули форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема мікроуроки з елементами культурного смислу, виховні ситуації, творчі майстерні, квести, метод «Ожилої історії» із застосуванням AR-технологій, рефлексивні щоденники, портфоліо, конструктори інтегрованих уроків і сценарії виховних подій. Саме ці елементи надають дослідженню сучасного методичного звучання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень і висновків забезпечується тим, що дисертант послідовно вибудовує дослідження від аналізу суспільного запиту й нормативних орієнтирів до визначення педагогічних умов, побудови моделі, розроблення діагностичного інструментарію та експериментальної перевірки результативності запропонованої системи.

Методологічна основа дослідження є достатньою та внутрішньо узгодженою. Системний підхід дав змогу представити підготовку майбутнього вчителя як цілісний процес. Компетентнісний підхід зорієнтував дослідження на формування готовності до професійної дії. Аксиологічний підхід забезпечив ціннісну основу роботи. Культурологічний підхід дозволив осмислити національну ідентичність через мову, традицію, мистецтво, історичну пам'ять і локальну культуру. Особистісно орієнтований і феноменологічний підходи акцентували на досвіді, смислах і рефлексії майбутнього педагога. Контекстний підхід забезпечив зв'язок підготовки з реальними педагогічними ситуаціями.

Достовірність результатів підсилюється тим, що авторська система має логічну внутрішню відповідність. Компоненти готовності співвіднесені з критеріями та показниками; педагогічні умови адресно спрямовані на формування відповідних складників готовності; модель відображає механізми реалізації умов; діагностика дає змогу оцінити результативність проведеної роботи.

Переконливим є також поєднання теоретичного аналізу з практичним навчально-методичним забезпеченням. Здобувач не зупиняється на описі проблеми, а пропонує конкретні формати роботи: педагогічні дилеми, конструктори виховних подій, квести, інтегровані уроки, добірки культурних артефактів, сценарії виховних подій, мультимедійні матеріали, портфоліо та рефлексивні процедури.

Отже, наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими, логічно пов'язаними між собою і відповідають поставленій меті та завданням дисертаційного дослідження.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Наукове значення результатів полягає в тому, що дисертація розширює теоретичні уявлення про професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи в частині його готовності до формування національної ідентичності

молодших школярів. Автор конкретизує зміст цієї готовності, визначає її структуру, критерії й показники, розкриває педагогічні умови її формування та пропонує модель відповідного процесу.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у підготовці майбутніх учителів початкової школи, зокрема під час викладання педагогіки, психології, методик навчання освітніх галузей НУШ, курсів виховного спрямування, організації педагогічних практик, позааудиторної діяльності та методичної роботи зі здобувачами освіти.

Особливо придатними для практичного використання є авторські методичні рекомендації, класифікація педагогічних засобів, діагностичний інструментарій, приклади квазіпрофесійного моделювання, рефлексивні формати та методичні продукти здобувачів. Ці матеріали можуть бути корисними для викладачів закладів вищої педагогічної освіти, керівників педагогічної практики, майбутніх учителів початкової школи, а також педагогів, які працюють над оновленням виховного змісту початкової освіти.

Практична цінність дисертації посилюється її орієнтацією на освітні галузі Нової української школи. Результати дослідження можна використовувати для проектування інтегрованих уроків читання, громадянської та історичної освіти, мистецьких занять, природничих спостережень, краєзнавчих проєктів, ігрових форм роботи та виховних подій, спрямованих на формування в дітей цілісного уявлення про Україну.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації відповідає логіці поставлених завдань. Робота послідовно охоплює теоретичний аналіз проблеми, розроблення педагогічних умов, структурно-функціональної моделі, діагностичного інструментарію та експериментальну перевірку результатів.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічні засади, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, апробацію та публікації здобувача. Вступ демонструє чітке розуміння автором проблемного поля дослідження та його зв'язку із сучасними викликами початкової й вищої педагогічної освіти.

Перший розділ має виразний теоретико-аналітичний характер. Його особливість полягає в тому, що автор розглядає національну ідентичність молодшого школяра в безпосередньому зв'язку з професійною підготовкою педагога, який має забезпечувати її формування в освітньому процесі початкової школи. У розділі здійснено аналіз наукових джерел, нормативних документів, сучасних підходів до розуміння національної ідентичності, вікових особливостей молодших школярів, а також виховного потенціалу початкової освіти. Важливо, що здобувач досліджує поняття «національна ідентичність» крізь призму його змісту та педагогічних механізмів становлення особистісної значущості для молодшого школяра.

Вагомим результатом першого розділу є розкриття професійної ролі вчителя початкової школи у формуванні національної ідентичності учнів. Автор обґрунтовує, що функціонал педагога в цьому процесі охоплює навчально-виховну діяльність і паралельно включає функцію посередника між культурною пам'яттю, мовою, традиціями, символами, історією рідного краю та особистісним досвідом дитини. Окрему науково-методичну цінність становить

авторська класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів, що охоплює семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби. Саме ця класифікація надає першому розділу інструментального значення, оскільки створює підґрунтя для подальшого методичного конструювання процесу підготовки майбутніх учителів.

Другий розділ має методично-конструктивне спрямування. У ньому здобувач переходить від теоретичного осмислення проблеми до побудови системи підготовки майбутніх учителів початкової школи. Ця частина роботи є концептуально важливою, оскільки саме в ній визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують цілеспрямоване формування готовності здобувачів освіти до формування національної ідентичності учнів. Аксіологізація та смислова персоналізація підготовки спрямовані на формування внутрішньої ціннісної позиції майбутнього педагога; міждисциплінарна інтеграція забезпечує включення відповідного змісту в різні освітні компоненти; практико-орієнтоване моделювання дає змогу перевести знання й цінності у площину педагогічної дії.

Значущість другого розділу посилюється тим, що в ньому представлено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Модель охоплює методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностико-результативний блоки, що забезпечує цілісність авторського задуму. Важливо, що означена модель відображає логіку професійного становлення майбутнього вчителя, яка охоплює етапи від усвідомлення соціального замовлення й прийняття національно-громадянських цінностей до опанування методичного інструментарію, моделювання педагогічних ситуацій, розроблення виховних подій, інтегрованих уроків і рефлексивного аналізу результатів. Саме тому другий розділ виконує роль методичного ядра дисертації.

Третій розділ відображає емпіричний вектор. Його значення полягає демонстрації результативності запропонованої системи підготовки та дає змогу простежити зміни в готовності майбутніх учителів початкової школи за визначеними компонентами, критеріями, показниками й рівнями. У розділі представлено логіку організації дослідницько-експериментальної роботи, характеристику діагностичного інструментарію, особливості констатувального й формувального етапів, а також аналіз отриманих результатів. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність педагогічних умов та виявити динаміку розвитку окремих складників готовності майбутнього педагога.

Особливо важливо, що результативність роботи осмислюється через кількісну динаміку рівнів сформованості готовності та якісні зміни в професійній позиції здобувачів освіти. Йдеться про глибше усвідомлення ними виховної місії вчителя початкової школи, здатність добирати педагогічні засоби відповідно до віку дітей і виховної мети, уміння проєктувати інтегровані уроки та виховні події, використовувати культурні артефакти, локальну історію, дитячу літературу, мистецтво, фольклор, гру та рефлексивні завдання. Методична «родзинка» полягає в тому, що поряд із традиційними засобами, такими як символи, фольклор, література, мистецтво й народні ігри, автор вводить сучасні цифрові ресурси, мультимедійні продукти, комікси, STEM-практики та

інтерактивні форми роботи. Такий підхід відповідає логіці сучасної початкової освіти, оскільки поєднує національно-культурний зміст із діяльним, цифровим, інтегрованим і компетентнісним навчанням.

Власне експериментальна частина підтверджує, що запропонована система підготовки має практично дієвий характер і може бути використана в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти.

Загалом дисертація справляє враження завершеного, самостійного й методично цінного дослідження, яке має чітку логіку, наукову новизну, практичну спрямованість і відповідає сучасним потребам підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Дотримання вимог академічної доброчесності та відповідність анотації основному змісту дисертації

Всебічний аналіз тексту дослідження, отриманих результатів, висновків і рекомендацій дає підстави стверджувати, що здобувач сумлінно дотримався загальнонавчаних норм академічної доброчесності. У дисертації коректно оформлено всі посилання на наукові, нормативно-правові та методичні джерела, що засвідчує відповідальне ставлення автора до використання інтелектуального доробку попередників і дотримання етичних стандартів наукової діяльності.

Анотація виконана на високому науково-методичному рівні. Вона чітко структурована, лаконічна та містить усі передбачені вимогами елементи: мету, завдання, наукову новизну, теоретичне й практичне значення, педагогічні умови, модель та ключові результати дослідження. Її зміст повністю узгоджується з основними положеннями дисертації, що підтверджує цілісність авторського задуму, високий рівень узагальнення матеріалу та відповідність оформлення встановленим академічним стандартам.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях. Публікації В. Демченка достатньо повно відображають основні результати дисертації. У них висвітлено питання формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти, класифікації педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів, структури готовності вчителя, функцій учителя початкової школи, євроінтеграційного контексту підготовки майбутніх педагогів і ціннісно-мотиваційної основи досліджуваного процесу.

Наявність 1 статті у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Web of Science, 6 статей у фахових виданнях України, 9 матеріалів конференцій та 1 методичних рекомендацій засвідчує достатній рівень апробації результатів дослідження й відповідність вимогам до оприлюднення результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Під час аналізу дисертації та публікацій ознак порушення академічної доброчесності не виявлено. У роботі належним чином оформлено покликання на використані джерела, а анотація відповідає основним положенням дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу загалом, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають дискусійний характер і не знижують загальної наукової цінності дослідження.

1. На нашу думку, робота виграла б від чіткішого висвітлення картографічного й краєзнавчо-просторового інструментарію формування

національної ідентичності молодших школярів, оскільки для дітей початкової школи важливо поступово осмислювати простір власної належності, зокрема дім, вулицю, школу, громаду, область, Україну, Європу.

2. У дослідженні варто було б ширше показати, як майбутній учитель може працювати з багатокультурністю українського суспільства у процесі формування національної ідентичності молодших школярів.

3. Практична цінність дисертації була б посилена за умови детального опису адаптації запропонованого навчально-методичного забезпечення до різних форматів навчання. Адже в умовах війни початкова освіта часто реалізується в очному, дистанційному, змішаному та асинхронному форматах.

4. У роботі варто було б зупинитись на питанні наступності між дошкільною та початковою освітою у формуванні національної ідентичності дитини, зокрема окреслити, як майбутній учитель може враховувати попередній досвід дитини, забезпечувати м'який перехід від дошкільних форм національно-культурного виховання до шкільних форм освітньої діяльності та не руйнувати вже наявні позитивні ідентифікаційні практики.

5. На нашу думку, окремої уваги потребує питання підготовки майбутнього вчителя до оцінювання якості власних навчально-методичних матеріалів, спрямованих на формування національної ідентичності молодших школярів.

Вказані зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, мають переважно рекомендаційний характер і можуть бути враховані в подальшій науково-методичній роботі здобувача.

Висновок. Дисертаційна робота Демченка Віталія Миколайовича на тему «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» є завершеним самостійним дослідженням, яке за ступенем наукової новизни, достовірністю наведених результатів, теоретичною і практичною цінністю, змістом, оформленням та обґрунтованістю висновків відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» зі змінами та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022; №502 від 19.05.2023; №507 від 03.05.2024), а її автор, Демченко Віталій Миколайович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
початкової освіти та інноваційної
педагогіки Українського
державного університету імені
Михайла Драгоманова

Гетяна ВАСЮТІНА

«22» червня 2026 р.